

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR

A DOKTORI DISSZERTÁCIÓ MAGYAR NYELVŰ TÉZISEI

Dr. Pantóné dr. Naszályi Dóra

**Az idegen nyelvi közvetítési kompetencia fejlesztésének kérdései
a magyarországi német mint idegennyelv-oktatásban**

(Sprachmittlung: Perspektiven ihrer Entwicklung im ungarischen DaF-Unterricht)

ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola
Alkalmazott Nyelvészeti Doktori Program vezetője: Dr. Gósy Mária DSc, egyetemi tanár

„Német mint idegen nyelv oktatása” specializáció vezetője:
Dr. Feldné dr. Knapp Ilona habilitált egyetemi docens, tanszékvezető

A bíráló bizottság tagjai és tudományos fokozatuk:

A bizottság elnöke:	Prof. Dr. Szabolcs Éva PhD, habilitált egyetemi tanár
Hivatalosan felkért bírálók:	Dr. Feldné Dr. Knapp Ilona PhD, habilitált egyetemi docens Prof. Dr. Drahota-Szabó Erzsébet CSc, habilitált egyetemi tanár
A bizottság további tagjai:	Dr. Kertes Patrícia PhD, egyetemi tanársegéd Dr. Reder Anna PhD, habilitált egyetemi docens Dr. Uzonyi Pál CSc, habilitált főiskolai tanár, póttag Dr. Morvai Edit PhD szakreferens, póttag
Témavezető:	Boóczné Dr. Barna Katalin PhD, egyetemi docens

Budapest, 2019

1 A disszertáció témája

A nyelvtanítás, valamint a nyelvtanulás kutatásának központi célja, hogy leírja, valamint optimalizálja az idegennyelv-oktatás és az idegennyelv-elsajátítás tanítási, tanulási, ill. nyelvelsajátítási folyamatait. Napjaink nyelvoktatása magukra a tanulókra fókuszál, és a *tanulóközpontúság* mellett, ill. az „annak elvéből fakadó további koncepciókon túl, [...] melyek segítségével a tanulási folyamatok kedvezően befolyásolhatóak” (BOÓCZ-BARNA 2015:52) a modern nyelvoktatás központi feladata a tanulók *kommunikatív cselekvőképességének* kibontakoztatása (FELD-KNAPP 2016:293 ff., NEVELING 2002:79).

A mai idegennyelv-oktatásban a kompetenciaterületek fejlesztése elsősorban a tanulók kommunikatív cselekvőképességének kialakítását szolgálja. A hagyományos négy kompetenciaterület bővülésében (pl. a hallott és látott szöveg értésével), ill. további differenciálódásában (pl. a szövegkompetencia megjelenésével) valós kommunikatív cselekvések nyilvánulnak meg, melyek tükrözik a társadalomban megjelenő változásokat és megfelelnek a társadalom új elvárásainak.

Az idegen nyelvi közvetítés (*Sprachmittlung*) a Közös Európai Referenciakeretben önálló cselekvésként és stratégiaként jelenik meg (KRUMM et al. 2010:962). Habár az idegen nyelvi közvetítés a kulcskompetenciák egyike, a magyarországi német mint idegennyelv-oktatásban nincs jelen az idegen nyelvi közvetítési kompetencia tudatos fejlesztése. Ez motivált a kutatásra, hogy e tekintetben bővíthessem a magyarországi német mint idegennyelv-tanárok didaktikai-metodikai eszköztárát, lehetőleg ahhoz is hozzájárulva, hogy az idegen nyelvi közvetítési kompetencia fejlesztése beépüljön a német mint idegennyelv-oktatás gyakorlatába Magyarországon.

A disszertáció tanulók idegen nyelvi közvetítési kompetenciájának fejlesztésével foglalkozik, a magyarországi közoktatásban, a német mint idegennyelv-oktatás keretei közt. Ma Magyarországon a középiskolai német mint idegennyelv-oktatásra nem jellemzőek az idegen nyelvi közvetítésre érvényes európai tendenciák (vö. KER, TRIM / NORTH / COSTE (Szerk.) 2001), ennek a kompetenciaterületnek a fejlesztése a magyarországi német mint idegennyelv-oktatás gyakorlatának deziderátuma.

2 A disszertáció központi fogalma

A német nyelvű szakirodalomban elsősorban az alábbiakban felsorolt szerzők kutatják az idegen nyelvi közvetítést (*Sprachmittlung*), és alkotnak definíciókat e kompetenciaterület meghatározására: REIMANN (2013, 2016), RÖSSLER (2008, 2009, 2013), CASPARI (2008,

2013), DE FLORIO HANSEN (2013), HALLET (2008), KATELHÖN (2012, 2013a, 2013b), KOLB (2008, 2011, 2016), MICHLER (2013), PFEIFFER (2013), és SINER (2013). Az idegen nyelvi közvetítésre vonatkozó különböző definíciókból, melyek egymást részben kiegészítik, ill. tovább bővítik, munkám számára azokat kulcsjellemzőket választottam ki, melyek kutatásom kontextusára érvényesek. Ennek megfelelően az alábbiak értendők idegen nyelvi közvetítés alatt: **az idegen nyelvi közvetítés írott, vagy elhangzó szövegek közléstartalmának a befogadóhoz és a kommunikációs szituációhoz igazított, lényegmegragadó átadása-közvetítése.** Az idegennyelv-didaktikában az idegen nyelvi közvetítés szűken értelmezett, a közléstartalmak hétköznapi relevanciájú, nem-professzionális közvetítésére korlátozódik, és egyértelműen elválasztódik a forrásnyelvi szövegek szó szerinti fordításától (vö. KÖNIGS 2000, 2003, 2010). Az idegen nyelvi közvetítés az idegennyelv-oktatás önálló kompetenciaterülete, a hallott szövegértés, a hallott és látott szövegértés, az olvasott szövegértés, a beszéd és az írás mellett, valamint önálló nyelvi cselekvésnek is minősül az interakció, a nyelvi produkció és a nyelvi recepció mellett.

Az idegen nyelvi közvetítés a multikulturális Európában jelenleg felértékelődőben van. Az idegennyelv-elsajátítási és idegennyelv-didaktikai kérdések kontextusában az idegen nyelvi közvetítés a többnyelvűség témaköréhez kapcsolódik. A többnyelvűség a nyelvtanulók számára az idegen nyelvi közvetítés feladataiban elvileg megjeleni tudó két nyelv által válik a tanórákon kézzelfoghatóvá, ugyanis az idegen nyelvi közvetítés az egyetlen olyan kompetenciaterület, ahol a kódváltásos feladatok relevanciával bírnak. Ezáltal a németet idegen nyelvként tanuló diákok számára a tanítás folyamatában a gyakorlati többnyelvűség megismerhetővé válik (FELD-KNAPP 2014a:23). Az idegen nyelvi közvetítés kontrasztivitással gazdagíthat egy monolingválisnak tekinthető tanulói közeget a német mint idegennyelv-tanulás során. Egy olyan tanulói közegben pedig, ahol a tanulók első nyelve, anyanyelve (L1) többféle lehet (a németet második nyelvként elsajátítók közegében), még nagyobb szerephez jut az idegen nyelvi közvetítés, sőt a „transzkulturális idegennyelv-oktatás” (REIMANN 2016:10) központi kompetenciájává válik.

3 A kutatás: a kutatási probléma, a kutatás tárgya, hipotézisek, a vizsgálni kívánt kutatási kérdések, a kutatás módszertana és céljai

Az idegen nyelvi közvetítés megközelíthető funkcionális-kommunikatív, valamint idegennyelv-didaktikai perspektívából is. Disszertációm számára az idegen nyelvi közvetítés idegennyelv-elsajátítási, ill. idegennyelv-didaktikai aspektusai relevánsak, valamint ezen túl a tárgyhoz tartozó még az idegen nyelvi közvetítés szerepe a nyelvtanulók nyelvelsajátításának

fejlődésében és a tanulói eredményességben is. A kompetencia-, valamint feladat-orientált nyelvelsajátítás folyamatában hangsúlyozzák az idegen nyelvi közvetítés komplexitását és életszerűségét, és az ebből fakadó motiváló jellegét, valamint az idegen nyelvi kompetencia iskolázásának lehetséges fejlesztő potenciálját (vö. REIMANN 2016:10).

Ennek a lehetséges fejlesztő potenciálnak a kérdése motivált engem arra, hogy a magyarországi német mint idegennyelv-oktatás területére fókuszálva megvizsgáljam: milyen (optimalizáló) szerepe van, vagy lehet az idegen nyelvi közvetítésnek a magyar tanulók német mint idegennyelv-elsajátításában? Ezen túl célul tűzttem még ki azt is, hogy információkat nyerjek az oktatás kontextusáról, amely meghatározza a magyar tanulók német mint idegennyelv-elsajátításában az idegen nyelvi közvetítési kompetencia fejlesztését.

A kutatás vizsgálja az idegen nyelvi közvetítés funkcióit a közoktatás keretei közt zajló idegennyelv-elsajátításban, mint a tanítás, mind a tanulás kontextusában, valamint az idegen nyelvi közvetítési kompetencia fejlesztésének összefüggését az írásbeli receptív alapkészség fejlődési tempójával. Az empirikus adatgyűjtés számára az írásbeli nyelvi recepció került kiválasztásra, mint standard, objektíven mérhető, az idegen nyelvi közvetítéssel összefüggő és ezért összehasonlítható részkompetencia.

Az adatgyűjtési eljárások triangulációjának meghatározásához mindenekelőtt figyelembe kellett venni azt a speciális körülményt, hogy a teljes adatgyűjtés a magyarországi intézményes középiskolai közoktatás német mint idegennyelv-tanításának keretein belül történik. A kutatás tárgyának komplexitása miatt a módszertani triangulációt választottam annak szisztematikus megközelítésére. A kutatás megtervezése az alábbi lépésekből állt:

- **A kutatási probléma meghatározása:**

- *Mi a szerepe az idegen nyelvi közvetítésnek az idegennyelv-elsajátítás folyamatában, a magyarországi intézményes középiskolai közoktatásban, a tanítás, valamint a tanulás kontextusában?*
- *Mennyire hathat fejlesztően az idegen nyelvi közvetítési kompetencia konzekvens iskolázása a németet idegen nyelvként tanuló diákoknak az egyéb, az idegen nyelvi közvetítéssel összefüggésben álló részkompetenciáira?*

- **A kutatás tárgyának meghatározása:**

- *az idegen nyelvi közvetítésre vonatkozó tanári ismeretek;*
- *a tanulók nyelvi cselekvései;*

- *a tanulók idegen nyelvi közvetítésre vonatkozó önreflexiója.*

- **A hipotézisek megfogalmazása:**

- *Az idegen nyelvi közvetítési feladatok többdimenziós kontrasztív szemléletűeknek, valamint komplexitásuknak köszönhetően jelentős didaktikai potenciállal is bírnak;*
- *Az idegen nyelvi közvetítési feladatok hozzájárulhatnak az idegen nyelvet, (a németet idegen nyelvként) tanulók nyelvi tudatosságához és nyelvtanulási tudatosságához;*
- *Az idegen nyelvi közvetítés konzekvens iskolázása növelheti a tanulói eredményességet az írásbeli nyelvi recepció területén.*

- **A kutatási kérdések megfogalmazása:**

- *Hogyan értelmezik az idegen nyelvi közvetítést?*
- *Mi a szerepe az idegen nyelvi közvetítésnek a német idegen nyelvként történő elsajátítási folyamatában?*
- *Milyen szerepet tulajdonítanak a tanárok és a tanulók az idegen nyelvi közvetítésnek?*
- *Hogyan hat az idegen nyelvi közvetítési kompetencia konzekvens iskolázása a releváns (írásbeli) részkompetenciák elsajátítására?*

- **A szisztematikus adatgyűjtés és a transzparens adatelemzés módszereinek meghatározása.**

A fentiekben felsorolt célkitűzésekkel összhangban az adatgyűjtés kétharmad arányban kvantitatív módszerekkel történt. Az alábbi áttekintés vázlatosan összefoglalja a kutatás szerkezetének (*design*) egyes lépéseit:

I. A kutatás előkészítése:

Fókuszcsoportos interjú németet idegen nyelvként tanító tanárokkal. A résztvevők száma: 20 fő.

II.

1. Online-felmérés. A résztvevő, németet idegen nyelvként tanító középiskolai tanárok száma: 107 fő.

a) kvantitatív adatgyűjtés ordinális skálák segítségével;

b) ehhez kapcsolódó, kiegészítő kvalitatív kérdőíves adatgyűjtés a tanároktól.

2. Kvázi-experimentális longitudinális vizsgálat. A magyarországi középiskolai közoktatásban, egy tanévet felölelően, az alábbi lépésekben:
 - a) pretesztek;
 - b) 5 hónapnyi intervenciós időszak (*treatment*) során az idegen nyelvi közvetítési kompetencia fejlesztése, rendszeres időszakos teszteléssel;
 - c) utómérés.
3. Tanulói kérdőívezés (kvalitatív adatgyűjtés): reflexiók gyűjtése az idegen nyelvi közvetítési kompetenciára, valamint az egyéni tanulói élményekre vonatkozóan.

4 A disszertáció felépítése

A disszertáció egyes fejezetei az alábbi témákat tárgyalják:

A második fejezet (a Bevezetést követően) leírja az intézményes közoktatás német mint idegennyelv-tanításának általános célkitűzéseit, és az idegen nyelvi közvetítést e célkitűzések kontextusában pozicionálja.

A harmadik fejezet multiperspektivikusan mutatja be az idegennyelv-elsajátításra és az idegennyelv-tanulásra vonatkozó legfontosabb elméleteket, és kiegészíti ezeket az idegen nyelvi közvetítési feladatoknak az idegennyelv-elsajátítás kontextusában releváns főbb jellemzőivel.

A negyedik fejezet a szövegértés folyamatára tér ki, mely a kutatás számára jelentőséggel bíró terület, s elsődlegesen a szövegkompetencia jelentőségét tárgyalja az idegen nyelvi közvetítési kompetenciára nézve.

Az ötödik fejezet ismerteti az idegen nyelvi közvetítés kialakulását és definícióit. Ez a fejezet történetileg áttekinti az idegen nyelvi közvetítést és a nyelvi közvetítő tevékenységeket, valamint leírja az anyanyelv megjelenésének problematikáját az idegennyelv-elsajátítási elméletekben és az idegennyelv-oktatás egyes módszertani áramlataiban. Ezen túl bemutatja az idegen nyelvi közvetítés lingvisztikai és idegennyelv-didaktikai értelmezését, valamint pozicionálja az idegen nyelvi közvetítést a mai európai idegennyelv-oktatásban, ismertette az idegen nyelvi közvetítés curriculáris beágyazottságát Németországban és Magyarországon.

A hatodik fejezet bemutatja az empirikus kutatás koncepcióját: a kutatás fókuszát, a kutatás szerkezetének (*design*) koncepcióját és a fókuszcsoporthoz tartozó interjút. Végezetül összefoglalja a fókuszcsoporthoz tartozó interjú eredményeit.

A hetedik fejezet részletesen bemutatja a tanárok online-kérdőíves felmérését: az online-kérdőíves felmérés kutatási problémáját, a kutatás szerkezetének (*design*) koncepcióját, a

kérdéseket, és az online-kérdőíves adatgyűjtést. A felmérés értékelését egyrészt a megkérdezett 107 fő, a németet idegen nyelvként tanító tanár kompetenciafejlesztési szokásainak értékelése követi, másrészt a kompetenciafejlesztési szokásokra vonatkozó kvalitatív rész tanulságainak összefoglalása, végül a felhasznált tankönyvekre vonatkozó kérdésekre adott válaszok kiértékelése.

A nyolcadik fejezet tárgyalja a tanulók körében végzett kvantitatív adatgyűjtést, a kvázi-experimentális longitudinális vizsgálat módszertani koncepcióját. A fejezet bemutatja a kvázi-kísérletet, és az intervenciót (a *treatment*-et), a kivitelezésüket és a lefolyásukat. Elemzi a kvázi-kísérlet *matching*-eljárását. Végül megtörténik a kvázi-kísérlet eredményeinek interpretálása.

A kilencedik fejezet tárgyalja a tanulók körében végzett kvalitatív adatgyűjtést: a kiegészítő tanulói kérdőívek elemzését, valamint a kvalitatív tanulói adatgyűjtés eredményeinek kiértékelését.

A tizedik fejezet összefoglalja a kutatási eredményeket, valamint arra törekszik, hogy pozicionálja az idegen nyelvi közvetítést a magyarországi intézményes középiskolai német mint idegennyelv-oktatás számára azzal, hogy lehetséges célkitűzéseket fogalmaz meg meghonosodása számára a magyarországi intézményes középiskolai német mint idegennyelv-oktatásban.

5 Az idegen nyelvi közvetítés pozicionálása a magyarországi intézményes középiskolai német mint idegennyelv-oktatásban

A kutatásból nyert eredmények bővítették ismereteimet az idegen nyelvi közvetítésről a magyarországi intézményes középiskolai német mint idegennyelv-oktatásban, és a kinyert adatok alátámasztották az idegen nyelvi közvetítési kompetencia magyarországi fejlesztésére vonatkozó hipotéziseimet.

Az elvégzett vizsgálat alapján megállapítható, hogy az idegen nyelvi közvetítési kompetenciát a magyarországi intézményes középiskolai német mint idegennyelv-oktatásban nem iskolázzák tervszerűen, tudatosan és konzekvensen, annak ellenére, hogy a kerettantervi szabályozásban az idegen nyelvi közvetítési kompetencia fontossága megemlíti. Az idegen nyelvi közvetítésre vonatkozó tanári ismeretek bizonytalanok, ködösek, és ez a megállapítás a legfiatalabb, a 30 év alatti korosztályra is érvényes.

A tanárok didaktikai-módszertani döntéseit elsődlegesen a kimeneti mérési követelmények határozzák meg, melyek közt az idegen nyelvi közvetítés nem szerepel. A középiskolai kompetenciafejlesztés középpontjában álló részterületek egy az egyben megfelelnek azoknak

a részterületeknek, melyeket az ország német (mint idegen) nyelvi érettségi vizsgája mérés alá von (vö. VÍGH 2010, SOMLÓ / PANTÓ-NASZÁLYI 2018). Ebben a vonatkozásban a tanárok online-kérdőíves felmérésének kvalitatív adatai érdekes módon egészítik ki a kvantitatív adatokat. Azok a tanárok, akik az optimális kompetenciafejlesztés érdekében tanítási gyakorlatukban nagy hangsúlyt fektetnek rá, hogy

- a tanulók ne (csak) saját közléstartalmakat fogalmazzanak meg;
- a tanulók kulcsfogalmakra, ill. a közlések lényegi információira fókuszáljanak;
- a tanulók tartalmilag adjanak szövegeket vissza,

ezeket a tevékenységeket más kompetenciaterületek iskolázásához sorolják.

A megkérdezett tanárok a tanóráikon végzett közvetítő feladatok fejlesztő potenciálját az alábbiakban látják:

- a közvetítő feladatok edzik, és ezáltal javítják a kognitív teljesítőképességet;
- a közvetítő feladatok segítségével az aktív-produktív nyelvhasználat jól fejleszthető;
- a közvetítő feladatok jó lehetőséget kínálnak a kevésbé kreatív nyelvtanulók számára közlések megfogalmazásához.

Mivel a felmérésben megkérdezettek az idegen nyelvi közvetítés legfontosabb specifikus jegyeit nem azonosították, a megkérdezett, a németet idegen nyelvként tanító tanárok munkájában, a magyarországi német mint idegennyelv-oktatás kompetenciafejlesztő gyakorlatában a mai felfogásban definiált idegen nyelvi közvetítés önálló fejlesztése hiánynak tekinthető.

6 Az idegen nyelvi közvetítés didaktikai potenciálja

Jelen kutatásom eredményei alátámasztották az idegen nyelvi közvetítés tanulásra gyakorolt kedvező hatását feltételező hipotéziseimet. A kvázi-kísérletből nyert empirikus adatok bemutatják a *matching*-eljárással kialakított tanulópárok (B1 szinten mért) olvasott szövegértési teljesítményét az intervenció (*treatment*) előtt (1. és 2. preteszt), az intervenció folyamata közben (1. tesztmérés, 2. tesztmérés és 3. tesztmérés). Az utóteszt célja az volt, hogy adatokat szolgáltatson arra vonatkozóan, hogy a kísérleti csoport tanulójának feltételezett esetleges kedvezőbb fejlődése tartósnak bizonyul-e.

A kinyert adatok alapján a kísérleti csoport valamennyi tanulója, akinél az intervenció során megtörtént az idegen nyelvi kompetencia külön fejlesztése, az olvasott szövegértési

feladatokban mindenhol jobban teljesítettek, mint a *matching*-eljárással kialakított tanulópárjuk a várakozó-kontrollcsoportban. Nem egyszerűen csak jobbak voltak az eredményeik, hanem az eredmények közti különbség, a teljesítménybeli előnyük is markánsan növekedett. Ezt a pozitív tendenciát az az utómérés is megerősítette, mely kb. 10 héttel az intervenció (*treatment*) befejezése után történt. Az utómérés a *matching*-eljárással kialakított tanulópárok olvasott szövegértési teljesítményét B2 szinten mérte, hiszen elvárható volt a tanév során történő természetes tudásgyarapodás. Számítani lehetett továbbá logikus módon arra is, hogy a mérési eredmények abszolút értéke a következő nyelvi szinten bizonyos mértékig alacsonyabb lesz, ami valóban így is történt. Ettől függetlenül a kísérleti csoport tanulói a B2 szintű utómérésben ugyanúgy jobban teljesítettek a várakozó kontrollcsoport tanulóinál.

Összefoglalóan megállapítható, hogy az intézményes középiskolai közoktatásban elvégzett kvázi-kísérlet igazolta azt a hipotézist, hogy az idegen nyelvi közvetítési feladatok jelentős didaktikai potenciállal bírnak, és a tanulók olvasott szövegértési teljesítményére is kedvezően hathatnak. Egyidejűleg fontos megjegyezni, hogy a mérési eredmények a (ill. egy) kvázi-kísérlet lehetőségei és nyilvánvaló határai miatt mindenekelőtt tendenciákat jeleníthetnek meg.

A kvalitatív tanulói felmérés, a tanulói reflexiók eredményei is arról tanúskodnak, hogy a diákok az idegen nyelvi feladatok komplexitását nem zavaró tényezőnek, hanem az oktatási folyamatot színesítő, gazdagító elemnek tartották. A tanulók egyrészt beszámoltak arról, hogy úgy érezték, kedvező hatása volt a releváns részkompetenciákra, többek közt jellemzően kiemelték az idegen nyelvi közvetítési feladatok pozitív hatását szókincsük fejlődésére. Rendkívül hasznosnak ítélték meg a feladatokhoz kapcsolódó önálló információkeresést, valamint az összes többi, a megfelelő feladatmegoldást elősegítő, és azt megfelelően tudatosító tanórai nyelvi reflexiót. A kísérleti csoport tanulójának válaszai egyrészt nagyon fontos információkkal szolgáltak az idegen nyelvi közvetítési feladatok tervezésének, bevezetésének és kivitelezésének problematikájához, másrészt a válaszadással kézzelfoghatóvá vált és kibontakozhatott a tanulói autonómia.

A kvalitatív tanulói felmérésből nyert információk ugyanakkor felhívták a figyelmemet potenciális problématerületekre is. Ezek közül kiemelném, hogy jellemzően problémát jelentett

- az ismeretlen feladatformátum („*Mit kell érteni egészen pontosan a megfelelő feladatmegoldás alatt?*”);

- a „megengedett”, sőt „megkívánt” nyelvváltás, mivel ez új elem volt a tanórai rutinban. Adott esetben még a tanulók anyanyelvére (L1) történő nyelvváltás is kihívást jelentett.

A tanulóknak az idegen nyelvi közvetítési feladatok megfelelő kivitelezésével kapcsolatos bizonytalansága nagyon komoly jelzés arra nézve, hogy nem elég, ha az idegen nyelvi közvetítési kompetencia iskolázása bekerül a magyar középiskolai közoktatásba, hanem be is kell gyakorlódnia, rutinná kell válnia, hogy a tanulók elérjék az idegen nyelvi közvetítési feladattípusok kivitelezésében való megfelelő fokú jártasságot.

7 Lehetséges célkitűzések az idegen nyelvi közvetítés iskolázásának meghonosodása számára a magyarországi intézményes középiskolai német mint idegennyelv-oktatásban

Az alábbi, tematikusan rendezett felsorolás bemutatja, milyen fajta előfeltételek szükségesek az idegen nyelvi közvetítés iskolázásának meghonosodása számára a magyarországi intézményes középiskolai német mint idegennyelv-oktatásban.

- 1) Az országosan érvényes központi **tantervi szabályozásban**, amely megszabja a tanulók által elérendő tantárgy-specifikus tudást (vö. RÖSSLER in BARKOWSKI et al. 2010:29), konkrétan ki kellene jelölni az idegen nyelvi közvetítési kompetenciára vonatkozó tartalmakat. **Egyértelműen különbséget kell tenni az idegen nyelvi közvetítési kompetencia iskolázásának kívánatos meghonosodása és az idegen nyelvi közvetítési kompetencia teljesítménymérésének bevezetése között.** Véleményem szerint az idegen nyelvi közvetítési készség teljesítménymérését a közoktatás területén addig nem lehet bevezetni, amíg nem zárul le a 2001-es Közös Európai Referenciakeret megújulásának folyamata, kiegészülése a mediációs/idegen nyelvi közvetítési teljesítménymérés új, validált deskriptoraival és értékelési skálaival. Ezen túl a teljesítményre vonatkozó elvárások és a mérhető teljesítménycélok végleges konkretizálódása után is elengedhetetlen, hogy a tanulók először is alapos jártasságra tegyenek szert a különböző, idegennyelv-didaktikai szempontból releváns idegen nyelvi közvetítési feladatok kivitelezésében, ill. jól ismerjék ezeket a feladattípusokat.
- 2) Az idegen nyelvi közvetítés meghonosításának legfontosabb előfeltétele **a tanári szakdidaktikai tudás bővülése**, melynek ki kell terjednie a mindennapi gyakorlatra, a hétköznapi óratervezésre is. Véleményem szerint négy területen adódik lehetőség a kompetenciafejlesztés „új” tartalmainak implementálására:
 - (nagyobb hangsúllyal) a tanárképzésben;

- a tanárjelöltek, a németet idegen nyelvként tanító leendő tanárok tanítási gyakorlatának keretei közt;
- a rendszeres tanártovábbképzések alkalmával;
- kiegészítő, specifikus oktató anyagok használatával, melyekben megtalálható az idegen nyelvi közvetítési feladattípusok széles spektruma.

Annak oka, hogy az idegen nyelvi közvetítést a magyarországi német mint idegennyelv-oktatásban nem a megfelelő mértékben iskolázzák, nem a megkérdezett tanárok által használt tankönyvek kiválasztásában rejlik. Az idegen nyelvi közvetítési feladatok jóval szerényebb számban fordulnak ugyan elő a magyarországi tananyagcsaládokban, mint a nemzetközi licenckiadásokban, ahol az idegen nyelvi közvetítési feladatok megjelenése is jóval változatosabb. Valószínűleg ez azzal áll összefüggésben, hogy ez utóbbi tananyagok gyorsabban és érzékenyebben alkalmazkodtak a többnyelvű európai környezet plurikulturális kompetenciafejlesztési igényeihez, ahol az idegen nyelvi közvetítést a „transzkulturális idegennyelv-oktatás” központi kompetenciájának is nevezik (REIMANN 2016:10). Azért nem a tankönyvválasztásból fakad az idegen nyelvi közvetítés fejlesztésének hiánya a magyarországi német mint idegennyelv-oktatásban, mert a felmérés adatai szerint Magyarországon legalább 50 %-os arányban nemzetközi licenckiadású tankönyveket használnak, melyekben rendszeresen előfordulnak az idegen nyelvi közvetítési feladatok. Mégis, a megkérdezettek közt sajnálatosan nagyon alacsony volt azoknak a száma, akik az általuk használt tankönyvekben az idegen nyelvi közvetítési feladatokat egyértelműen felismerték, és vélhetően adekvát módon használták is. Ez a hiányosság a kompetenciafejlesztési gyakorlatban valószínűsíthetően az elméleti ismerethiányra vezethető vissza, melyre ímént a 2)-es pontban utaltam.

8 Összegzés

Az idegennyelv-didaktikailag értelmezett idegen nyelvi közvetítés a magyarországi német mint idegennyelv-oktatásban is releváns. Ehhez az alábbi feladattípusok tartoznak REIMANN (2016:34 ff.) szerint:

- írott forrásnyelvi szöveg összefoglalása írott célnyelvi szövegben, mint az idegen nyelvi közvetítés klasszikus feladata;
- szóbeli forrásnyelvi szöveg összefoglalása írott célnyelvi szövegben;
- írott forrásnyelvi szöveg összefoglalása szóbeli célnyelvi szövegben;

- szóbeli forrásnyelvi szöveg összefoglalása szóbeli célnyelvi szövegben;
- írott forrásnyelvi szöveg parafrázálása (egy diszkontinuus vagy egy szakszöveg parafrázáló visszaadása, a „szövegtípus-átalakítás” is) írott célnyelvi szövegben;
- írott forrásnyelvi szöveg parafrázálása szóbeli célnyelvi szövegben;
- szóbeli forrásnyelvi szöveg parafrázálása írott célnyelvi szövegben;
- szóbeli forrásnyelvi szöveg parafrázálása szóbeli célnyelvi szövegben;
- szóbeli interakcióban történő nyelvi közvetítés, pl. szerepjáték során (informális tolmácsolás).

A különféle idegen nyelvi közvetítési feladatok didaktikailag és módszertanilag megfelelő beágyazása a tanórai tevékenységekbe hatékonyabbá teheti a német mint idegennyelv-oktatást. Az idegen nyelvi közvetítés fejlesztő potenciáljának véleményem szerint jelentős a hozadéka az általános idegennyelv-elsajátítás számára, tekintetbe véve a megcélzott kommunikatív cselekvőképességet, másrészt különös többletértéket ad a magyar tanulók német mint idegennyelv-oktatása számára is.

Általános tekintetben az idegen nyelvi közvetítés alábbi funkcióit, jellemzőit tartom rendkívül fontosnak a német mint idegennyelv-elsajátításban:

- az idegen nyelvi közvetítő tevékenységek életszerűek, a valós kommunikatív nyelvi cselekvésekhez tartoznak;
- az idegen nyelvi közvetítési feladatok a feladatorientált idegennyelv-oktatás számára kitűnő lehetőséget nyújtanak az idegennyelv-oktatás részkompetenciáinak egymásra vonatkoztatott, valódi kommunikációs tevékenységek általi fejlesztésére, mindezt akár már az alapszintű vagy az önálló nyelvhasználat során, illetve onnan kezdve.
- az idegen nyelvi közvetítési feladatok komplexitásuknak köszönhetően edzik a tanulók kognitív teljesítőképességét, és fejlesztik a nyelvi tudatosságukat;
- a kódváltás nélküli, azaz az intralingvális nyelvi közvetítésben rejlő kontrasztivitás (pl. a stílus, a nyelvváltozatok, vagy a kompetenciaszintek közötti különbségekben megnyilvánulva) hozzájárulhat a cél nyelv tudatosabb és árnyaltabb szemléletéhez;
- az idegen nyelvi közvetítés kompetenciaterületének fejlesztéséhez elengedhetetlen a szövegkompetencia területének fejlesztése is, amely kölcsönösen hasznos e kompetenciaterületekre nézve, s így pozitívan hathat az idegennyelv-tanulók általános kommunikatív cselekvőképességére;

- az idegen nyelvi közvetítés számára elengedhetetlen további elemi részkompetenciák aktív alkalmazása, mint pl. az interkulturális kompetenciáé, ami elengedhetetlen a többnyelvű európai társadalmi közegben.

A magyar kontextusra nézve különösen fontos, hogy:

- A kódváltásos idegen nyelvi (interlingvális) közvetítésben rejlő kontrasztivitás nagy fejlesztő erővel rendelkezik, hiszen Magyarországon a németet idegen nyelvként tanuló diákok első nyelve, anyanyelve (L1) csaknem kizárólag ugyanaz a nyelv, a magyar, amely nem-indoeurópai nyelvként különösen nagy mértékben különbözik valamennyi európai (idegen) nyelvtől, így természetesen a némettől is.
- Ezen kívül Magyarországon (is) érvényre juthat az a többnyelvűség-didaktikai elv, hogy a tanulók a már meglévő nyelvi tudásukra, nem csak az anyanyelvire, haszonnal támaszkodhatnak (vö. KÖNIGS 2015:6, BOÓCZ-BARNA 2007, 2013:36 és PERGE 2014:267).

Az idegen nyelvi közvetítési feladatokat integrálni lehet és integrálni kellene a feladatorientált idegennyelv-oktatásba. A nyelvi közvetítési tevékenységek a befogadóhoz és az adott kommunikációs szituációhoz igazítva kódváltással is végeztethetők. Ezzel kiaknázható lenne az „anyanyelv adott esetben tanulást segítő potenciálja” (KÖNIGS 2015:6).

Az idegen nyelvi közvetítési feladatok többdimenziós kontrasztív szemléletüknek, valamint komplexitásuknak köszönhetően jelentős didaktikai potenciállal bírnak, és az idegen nyelvi közvetítési kompetencia fejlesztése növelheti az idegen nyelvet, (a németet idegen nyelvként) tanulók nyelvi tudatosságát és nyelvtanulási tudatosságát. A fentiekben megfogalmazott javaslataim is, melyek az idegen nyelvi közvetítés iskolázásának a magyarországi intézményes középiskolai német mint idegennyelv-oktatásban való meghonosodására irányulnak, e célt is szolgálják.

Literatur

Boócz-Barna, Katalin (2007): Formen des Sprachwechsels im Unterricht des Deutschen als L2 und L3. Psycholinguistische und fremdsprachendidaktische Aspekte der Mehrsprachigkeit – Budapest Beiträge der Germanistik 53, Budapest

Boócz-Barna, Katalin (2015): Reflexion der Lern- und Lehrprozesse. Erwerbsfördernde Dimension von Fehlern und Transfererscheinungen im Unterricht des Deutschen als Fremdsprache. In: Boócz-Barna, Katalin / Feld-Knapp, Ilona / Kárpáti, Zsófia / Kertes, Patrícia / Palotás, Berta (Hrsg.): Deutsch als Fremdsprache unterrichten lernen. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsész- és művészetpedagógiai Kiadványok 6. S. 52-68.

Caspari, Daniela (2008): Sprachmittlung (Didaktisches Lexikon). In: *PRAXIS Fremdsprachenunterricht* 6 (5), S. 60-61.

Caspari, Daniela (2013): Sprachmittlung als kommunikative Situation. Eine Aufgabentypologie als Anstoß zur Weiterentwicklung eines Sprachmittlungsmodells In: Reimann, Daniel – Rössler, Andrea (Hrsg.) (2013): Sprachmittlung im Fremdsprachenunterricht. Tübingen: Narr, S. 27–44.

De Florio-Hansen, Inez (2013): Sprachmittlung in alltagsweltlicher Kommunikation. Eine komplexe Herausforderung für Fremdsprachenlehrer und –lerner. In: Reimann, Daniel – Rössler, Andrea (Hrsg.): Sprachmittlung im Fremdsprachenunterricht. Tübingen: Narr, S. 65–93.

Doff, Sabine (2012): Fremdsprachenunterricht empirisch erforschen. Grundlagen, Methoden , Anwendung. Tübingen: Narr Francke Verlag

Feldné Knapp, Ilona (2014b): Textkompetenzen beim Lehren und Lernen von modernen Fremdsprachen, In: Szerk.: Bassola Péter, Szerk.: Drewnowska-Vargáné Ewa, Szerk.: Kispál Tamás, Szerk.: Németh János, Szerk.: Scheibl György Zugänge zum Text. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag, 2014. pp. 127-150. (Szegediner Schriften zur germanistischen Linguistik; 3.)

Feldné Knapp, Ilona (2016): Textkompetenz und Aufgabenorientierung im Fremdsprachenunterricht, In: Szerk.: Freudenberg-Findeisen Renate Auf dem Weg zu einer Textsortendidaktik: Linguistische Analysen und text(sorten)didaktische Bausteine nicht nur für den fremdsprachlichen Deutschunterricht. Hildesheim: Georg Olms Verlag, 2016. pp. 244-257.

Hallet, Wolfgang (2008): Zwischen Sprachen und Kulturen vermitteln. Interlinguale Kommunikation als Aufgabe. In: Der fremdsprachliche Unterricht Englisch 93, S. 2–7.

Katelhön, Peggy – **Nied Curcio**, Martina (2012): Hand- und Übungsbuch zur Sprachmittlung Italienisch-Deutsch. Berlin: Frank & Timme.

Katelhön, Peggy – **Nied Curcio**, Martina (2013a): Sprachmittlung – die vernachlässigte Kompetenz in der DaF-Didaktik? Theoretische und sprachpraktische Überlegungen zur Sprachmittlung in der Germanistik an italienischen Universitäten In: Deutsch als Fremdsprache 50. Jahrgang 2013 Heft 3, Langenscheidt München S. 150-159

Katelhön, Peggy (2013b): Sprachmittlung für Jurastudierende. In: Katelhön, P./ Costa, M./ de Libero, M.-A./ Cinato, L.: Mit Deutsch in den Beruf. Berufsbezogener Deutschunterricht an Universitäten. https://www.academia.edu/5029846/Peggy_Katelh%C3%B6n_2013_Sprachmittlun

g_f%C3%BCr_Jurastudierende._In_Katelh%C3%B6n_P._Costa_M._de_Libero_M.-
A._Cinato_L._Mit_Deutsch_in_den_Beruf_Berufsbezogener_Deutschunterricht_an_Universit%C3%A4ten – zuletzt gesehen am 23.07.2018

Kolb, Elisabeth (2008): »Se débrouiller avec des ressources limitées. Sprachmittlung im Anfangsunterricht Französisch«, In: PRAXIS Fremdsprachenunterricht 5/5, S. 40-44.

Kolb, Elisabeth (2011): Wie stuft und prüft man Sprachmittlung? Einige Fragen und Antworten aus Forschung und Unterrichtspraxis. Zeitschrift für Fremdsprachenforschung 22/2011. S. 177–194.

Kolb, Elisabeth (2016): Sprachmittlung: Studien zur Modellierung einer komplexen Kompetenz, Münchener Arbeiten zur Fremdsprachen-Forschung Band 34. Waxmann Verlag

Königs, F. G. (2000): Übersetzen im Deutschunterricht? Ja, aber anders! In: Fremdsprache Deutsch Heft 23, Übersetzen im Deutschunterricht

Königs, F. G. (2003): Übungen zur Sprachmittlung. In: Bausch, K.-R. et al. (Hrsg.). *Handbuch Fremdsprachenunterricht*. (4. Aufl.) Tübingen: Francke, 315–317.

Königs, F. G. (2010): Übersetzen und Sprachmitteln im Deutsch als Fremdsprache-Unterricht – In: Deutsch als Fremd- und Zweitsprache HSK 35.1, S. 1040-1047

Königs, F. G. (2015): Keine Angst vor der Muttersprache – vor den (anderen) Fremdsprachen aber auch nicht! Überlegungen zum Verhältnis von Einsprachigkeit und Zweisprachigkeit im Fremdsprachenunterricht. Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht Didaktik und Methodik im Bereich Deutsch als Fremdsprache ISSN 1205-6545 Jahrgang 20, Nummer 2 (Oktober 2015)

Krumm, Hans-Jürgen (2010): Deutsch als Fremdsprache. In: Barkowski/Krumm (Hrsg.). S. 47–48.

Krumm, Hans- Jürgen / **Fandrych**, Christian / **Hufeisen**, Britta / **Riemer**, Claudia (Hrsg.) (2010): Deutsch als Fremd- und Zweitsprache. Ein internationales Handbuch. (= Sprach- und Kommunikationswissenschaft). Berlin/New York: de Gruyter.

Michler, Christine (2013): Sprachmittlung im Anfangsunterricht am Beispiel des Französischen. Frühe Strategie- und Kompetenzentwicklung. In: Reimann, Daniel – Rössler, Andrea (Hrsg.) (2013): Sprachmittlung im Fremdsprachenunterricht. Tübingen: Narr, S. 169–184.

Neveling, Christiane (2002): Perspektiven für die zukünftige Fremdsprachendidaktik Tübingen: Gunter Narr Verlag

Pantó-Naszályi, Dóra (2011): 'Alte (?) Besen kehren gut'. Gedanken über die Rolle, die Möglichkeiten, die Schulung sowie die Grenzen der Sprachmittlung im kommunikativen DaF-Unterricht in Ungarn. In: Jahrbuch der ungarischen Germanistik. Budapest/Bonn: GUG/DAAD, S. 267–290.

Perge, Gabriella (2014): Interkomprehension. Gemeinsamkeiten verwandter Sprachen beim Erwerb der fremdsprachlichen Lesefähigkeit nutzen lernen. In: Feld-Knapp, Ilona (szerk.):

Mehrsprachigkeit. Budapest: Typotex Kiadó – Eötvös Collegium [= Cathedra Magistrorum. CM-Beiträge zur Lehrerforschung 2]. pp. 267-310.

Pfeiffer, Alexander (2013): Was ist eine sinnvolle Sprachmittlungsaufgabe? Ein Instrument zur Evaluation und Erstellung von Aufgaben für den Fremdsprachenunterricht. In: Reimann, Daniel – Rössler, Andrea (Hrsg.) (2013): Sprachmittlung im Fremdsprachenunterricht, Tübingen: Narr, S. 44–65.

Reimann, Daniel (2013): Evaluation mündlicher Sprachmittlungskompetenz. Entwicklung von Deskriptoren auf translationswissenschaftlicher Grundlage. In: Reimann, Daniel – Rössler, Andrea (Hrsg.) (2013): Sprachmittlung im Fremdsprachenunterricht. Tübingen: Narr, S. 194–229.

Reimann, Daniel – **Rössler**, Andrea (Hrsg.) (2013): Sprachmittlung im Fremdsprachenunterricht. Tübingen: Narr.

Reimann, Daniel (2016) : Sprachmittlung. Tübingen: Narr.

Rössler, Andrea (2008): „Die sechste Fertigkeit? Zum didaktischen Potenzial von Sprachmittlungsaufgaben im Französischunterricht“, In: Zeitschrift für romanische Forschungen und ihre Didaktik 2/1, S. 53–77.

Rössler, Andrea (2009): Strategisch sprachmitteln im Fremdsprachenunterricht. In: Gnutzmann, Claus – Königs, Frank G. – Zöfgen, Ekkehard (Hrsg): Fremdsprachen lehren und lernen. Tübingen: Gunter Narr.

Rössler, Andrea – **Reimann**, Daniel (2013): Wozu Sprachmittlung? – Zum fremdsprachen-didaktischen Potenzial einer komplexen Kompetenz In: Daniel Reimann – Andrea Rössler (Hrsg.) (2013): Sprachmittlung im Fremdsprachenunterricht. Tübingen: Narr Verlag, S. 11–27.

Senkbeil, Carsten - **Engbers**, Simona (2011): Sprachmittlung als interkulturelle Kompetenz – interkulturelle Kompetenz durch Sprachmittlung. In: Forum Sprache 6/2011, S. 41–58. http://www.hueber.de/sixcms/media.php/36/978-3-19-546100-9_ForumSprache_62011.pdf (zuletzt gesehen am 15. Mai 2014)

Somló, Katalin – **Pantó-Naszályi**, Dóra (2018): Készüljünk az érettségire! Feladat- és tesztgyűjtemény. OFI

Trim, John - **North**, Brian - **Coste**, Daniel (Hrsg.) (2001), Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen für Sprachen: lernen, lehren, beurteilen. Übersetzt von Quetz, Jürgen. Berlin, München, Wien, Zürich, New York: Langenscheidt. [=GER]

Vígh, Tibor (2010): Az idegen nyelvi érettségi működése és hatása a tanulói teljesítmények és a tanári nézetek tükrében. PhD-értekezés, Pedagógiai értékelés doktori program Szeged, 2010 http://www.edu.u-szeged.hu/phd/downloads/vigh_ertekezes.pdf